ՌԱՖԻԿ ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ
պատմական գիտ. դոկտոր

ՀԱՅ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԾ ԵՐԱԽՏԱՎՈՐԸ

(Վարդ Բդոյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ)

Լրացավ հայ նշանավոր ազգագրագետ, պատմական գիտությունների դոկտոր Վարդ Հարությունի Բդոյանի 100-ամյակը: Մեծանուն գիտնականը այն ազգագրագետներից է, որը թողել է գիտական ծանրակշիռ ժառանգություն, կուտակել է վիթխարի քանակությամբ կորստից փրկված ազգագրական նյութ, որը ներկա եւ ապագա ազգագրագետների համար կծառայի գիտական ուսումնասիրությունների անփոխարինելի աղբյուր:

Վարդ Բդոյանը ծնվել է 1910 թ. մարտի 4-ին Ջավախքի Փոքր Խանչալի գյուղում, հողագործի ընտանիքում: Տարրական կրթությունը ստացել է հայրենի գյուղում, իսկ միջնակարգը՝ Ախալքալաքի մանկավարժական տեխնիկումում 1932-ին: Դրան հաջորդել է հնգամյա մանկավարժական եւ միաժամանակ հասարակական, կուլտուր-լուսավորական գործունեությունը միջնակարգ դպրոցներում (1933-1937): Ուսումնառությունը շարունակել է Երեւանի մանկավարժական ինստիտուտի հեռակա բաժնում, որն ավարտել է 1943 թ.:

Ազգագրական գործունեությունն սկսել է 1938 թ. ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի հայկական մասնաճյուղի պատմության եւ գրականության ինստիտուտի բանահյուսության բաժնում՝ որպես բանահավաք: Այդ աշխատանքը համատեղությամբ շարունակել է 1944-1946 թվականներին: Նրա անձնական արխիվում ներկայումս պահպանվում է շուրջ 130 մամուլ ծավալով տարբեր թեմաների վերաբերող, հրապարակության արժանի նյութ, որից մոտ 20 մամուլը, որ վերաբերում է Ջավախքի բանահյուսությանը, 1986 թվականին դեռ իր կենդանության օրոք հանձնվել է «Հայաստան» հրատարակչություն: Ցավալի է, սակայն, որ առ այսօր այն չի հրատարակվել, թեեւ առանձին հատվածներ լույս են տեսել «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ» շարքում եւ պարբերականներում[1]: Բանահյուսական հրատարակված նյութերը կազմում են ավելի քան 10 մամուլ, իսկ նրա կազմած հայ բանահավաքչությանը եւ բանահյուսությանը նվիրված մատենագիտությունը՝ 6 մամուլ:

1939-1944 թթ. նա աշխատել է Մատենադարանում որպես գրադարանապետ եւ մատենագետ, 1944-1949 թթ. եղել է Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի ազգագրության բաժնի գիտական աշխատակից, իսկ 1949-1959 թթ.՝ բաժնի վարիչ: Թանգարանում աշխատած 15 տարիների ընթացքում նա մեծ աշխատանք է ծավալել թանգարանային արժեքների ձեւավորման, հատկապես երկրագործական տեխնիկայի հավաքման, ցուցադրման, ֆոնդերի վերահաշվառման գործում:

1 Տե՛ս «Գրական թերթ», 1938, թ. 18, «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», Եր., 1950, էջ 413-417, 419-420, 427-428, 433-434, 449-450, 465-467, 555-558, «Սասնա Ծռեր», հ.Բ, մ.Բ, Եր., 1951, էջ 641-703, «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», Եր., էջ 80-814, «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», հ. I, Եր., 1959, էջ 512-532, 561-612:

Թանգարանում աշխատելու տարիներին Բդոյանը ազգագրություն մասնագիտության մեջ խորացել է պրոֆ. Ստ. Լիսիցյանի ղեկավարությամբ եւ հետեւել ակադեմիայի ասպիրանտուրայի դասընթացներին, որոնց արդյունքը եղավ «Հողաբերքի եւ տղաբերքի պաշտամունքը հայոց մեջ» թեկնածուական ատենախոսության պաշտպանությունը (1948) եւ դրա մի մասի հրատարակումը (1950)[21]: Կազմակերպել է ազգագրական նյութերի հավաքման գործը եւ անձամբ զբաղվել է Արարատյան հովտի, Վասպուրականի ու Սասունի երկրագործական գործիքների համալիրների վերականգնման հարցերով, ղեկավարել է ազգագրական արշավախմբեր, որոնց գործունեության հետեւանքով հարստացել են ոչ միայն պատմության պետական թանգարանի ազգագրության ֆոնդերը, այլեւ գավառագիտական թանգարանների ազգագրական հավաքածուները: Այսպես, նրա անմիջական ջանքերով 1959 թ. Գյումրիի (Լենինական) գավառագիտական թանգարանի համար ձեռք է բերվել 320 իր, լուսանկարներ, նեգատիվներ, գյուղատնտեսական գործիքներ, պղնձագործի, մաշկակարի եւ սանրագործի գործիքներ: Նույնը արել է Դիլիջանի (1957), Վանաձորի (1959), Ստեփանակերտի (1960), Ախալքալաքի (1961) գավառագիտական թանգարանների համար, որոնց հանձնվել է ավելի քան 400 առարկա, միայն Ախալքալաքի գավառագիտական թանգարանին՝ 300 առարկա: Գավառագիտական գործունեության վերաբերյալ 1957-1961 թվականներին Վ. Բդոյանը հրատարակել է բազմաթիվ հոդվածներ: Թվարկենք դրանք՝ «Մի կարեւոր նախաձեռնության մասին. թղթակցություն ժողովրդական գույքը հավաքելու վերաբերյալ»[32], «Ազգագրական թանգարան ունենալը անհրաժեշտություն է»[43], «Արարատյան հովտում գավառագիտական թանգարան հիմնելու մասին»[54], «Գավառագիտական թանգարանի ստեղծումը հասունացած հարց է Ջավախքում»[65], «Թանգարանային նյութեր Ստեփանակերտի գավառի թանգարանի մասին»[7], «Գավառագիտական թանգարան Ախալքալաքում»[8]:

1959-ին թանգարանից Վ. Բդոյանը տեղափոխվել է նորաստեղծ ՀՍՍՀ ԳԱ հնագիտության եւ ազգագրության ինստիտուտի ազգագրության բաժին՝ ավագ գիտական աշխատողի պաշտոնով, ուր աշխատել է մինչեւ իր կյանքի ավարտը: 1969-ին պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն՝ «Երկրագործական մշակույթը Հայաստանում» թեմայով:

1964-1972 թվականներին Վ.Բդոյանը գիտական գործունեությունը համատեղել է դասախոսական-մանկավարժական աշխատանքի հետ՝ ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի հնագիտության եւ ազգագրության բաժնում դասավանդելով «Հայ ազգագրություն» եւ «Ազգագրության հետազոտման մեթոդներ» առարկաները: Նրա ղեկավարությամբ պատմության ֆակուլտետի ուսանողները եւ հասարակական հիմունքներով մեկ տասնյակ բանահավաքներ հսկայական նյութեր են գրի առել Հայաստանի տարբեր պատմաազգագրական շրջանների մշակույթի վերաբերյալ:

---

2 **Վ.Բդոյան**, Երկրագործական պաշտամունքի մի քանի հետքեր հայոց մեջ. «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի», հ. 3, Եր., 1950, էջ 3-68:

3 Տե՛ս «Էջմիածին», 1947, Է-Ը, էջ 47-52: Նույնի՝ «Բանվոր» օրաթերթ, 1948, 28-ը մայիսի:

4 Տե՛ս «Ստալինյան ուղի» օրաթերթ, 1957, թ. 96:

5 Տե՛ս «Էջմիածնի կոլտնտեսական», 1958, 25-ը հունիսի:

6 Տե՛ս «Խորհրդային Վրաստան», 1959, 10-ը մարտի:

7 «Խորհրդային Ղարաբաղ», 1960, 22-ը հունիսի:

8 Տե՛ս «Կարմիր դրոշակ», 1961, 7-ը նոյեմբերի:

1949-1971 թթ. զեկուցումներով հանդես է եկել միութենական ազգագրական նստաշրջաններում:

Գիտական երկարամյա աշխատանքի ընթացքում գրեթե բոլոր տարիներին եղել է գործուղումների, արշավների ու գիտական ուղեւորությունների մեջ՝ հայ ազգագրական եւ բանահյուսական նյութեր գրի առնելու նպատակով: Այդ առիթներով քանիցս մեկնել է մեր հանրապետության բոլոր շրջանները, նաեւ՝ Վրաստան, Ադրբեջան, Աջարիա, Աբխազիա եւ Ռուսաստանի հայաբնակ վայրեր, որի արդյունքը եղել է ավելի քան 200 մամուլ նյութերի կուտակումը:

Փաստական հարուստ նյութերի եւ ազգագրական գիտության ընձեռնած հնարավորությունների հիման վրա ստեղծվել են ավելի քան հինգ տասնյակ գիտական հոդվածներ, հրատարակել ու հրատարակության է պատրաստել 14 մենագրություն, խմբագրել է բազմաթիվ գրքեր, հրատարակել առանձին հեղինակների գործեր՝ հարուստ ծանոթագրություններով ու առաջաբանով:

Գիտահետազոտական աշխատանքների ամենակարեւոր մասը նվիրված է հայ ժողովրդի երկրագործական մշակույթի եւ նրա տեխնիկայի պատմությանը: Հրատարակվել է նաեւ «Երկրագործական մշակույթը Հայաստանում» 48 մամուլ ծավալով մենագրությունը (1972), որի համառոտագրությունը նույն թվականին Հունգարիայում լույս է տեսել նաեւ գերմաներեն: Այս տվյալների հիման վրա նա ստեղծել է «Հայ երկրագործության պատմա-ազգագրական ատլաս»՝ 40 մամուլ ծավալով, որը, ցավոք, դեռեւս անտիպ է:

Գիտնականը ստեղծել է մի քանի պրակներից կազմված «Արարատյան հովիտը ազգագրական տեսակետով» դեռեւս անտիպ աշխատությունը: Բացառիկ արժեքավոր այս ծավալուն աշխատությունն ընդգրկում է «Դաշտամշակությունը եւ այգեգործությունը Արարատյան հովտում ԺԹ-Ի դդ.» (10 մամուլ), «Գյուղատնտեսական մանր տնտեսությունները Արարատյան հովտում ԺԹ-Ի դդ.» (20 մամուլ), «Ժողովրդական ճարտարապետությունը Արարատյան հովտում ԺԹ-Ի դդ.» (12 մամուլ), «Զգեստները եւ կահկարասին Արարատյան հովտում ԺԹ-Ի դդ.» (12 մամուլ), «Ընտանեկան, ազգակցական եւ հարեւանական հարաբերությունները Արարատյան հովտում ԺԹ-Ի դդ.» (17 մամուլ), «Հավատալիքները եւ ժողովրդական տոները Արարատյան հովտում ԺԹ-Ի դդ.» (8 մամուլ) մենագրությունները: Այս աշխատությունները արժեքավոր են այնքանով, որ առ այսօր Արարատյան հովտի վերաբերյալ գիտական հրապարակի վրա չկա ազգագրական ոչ մի ուսումնասիրություն, եւ հեղինակի կողմից նյութերը գրառվել են 1960-70-ական թթ., այսօր այլեւս հնարավոր չէր լինի դրանք գրանցել ու դնել գիտական շրջանառության մեջ: Բացի «Արարատյան հովտի ազգագրությունից» նա թողել է նաեւ «Ջավախքի ազգագրությունը» եւ «Ջավախքի բանահյուսությունը» ծավալուն, դարձյալ անտիպ մենագրությունները: Նրա աշխատությունների մեջ մեծ տեղ են գրավում հայ ժողովրդի նյութական մշակույթի՝ բնակավայրերի, ժողովրդական ճարտարապետության, զգեստների ու զարդերի եւ կիրառական արվեստի հետազոտությունները, որոնց մեջ կարեւոր տեղ ունի «Գոմասենյակները պատմական Հայաստանում» (20 մամուլ) անտիպ ուսումնասիրությունը, աննախադեպ մի գործ, որտեղ ի մի են բերված ճարտարապետական չափագրությունները, ներկայացնում է մեր ժողովրդի շինարարական արվեստի ուշագրավ ստեղծագործություններից մեկի ամբողջական պատկերը:

Վ. Բդոյանի հետազոտությունների զգալի մասը վերաբերում է հայ հոգեւոր մշակույթի

տարբեր բնագավառներին՝ բնության եւ երկրագործական պաշտամունքներին, հայ հեթանոսական դիցաբանությանը, ժողովրդական տոներին եւ, վերջապես, հայ ժողովրդական խաղերին: Նրա ջանքերով հայ ազգագրական գիտությունը հարստացել է ժողովրդական խաղերին նվիրված 70 մամուլանոց ուսումնասիրությամբ (1963-1983):

Գիտնականի գործունեությունը ամբողջական ներկայացնելու առումով հարկ է անդրադառնալ նրա հրատարակած աշխատություն-հոդվածներին եւս, որոնք ընդգրկում են հայ ազգագրության գրեթե բոլոր բնագավառները՝ հայ ազգագրության պատմության երախտավորների գործունեությունը, հայոց տնտեսական կենցաղը, նյութական մշակույթը, հասարակական-ընտանեկան կենցաղը եւ հոգեւոր մշակույթը: Առավել հիշատակելի են՝ 1. «Հայրենասիրությունը Գ. Սրվանձտյանի երկերում», («Էջմիածին», 1944, Բ-Ե), 2. «Գ. Սրվանձտյանը որպես ազգագրագետ » («Էջմիածին», 1946, Ա), 3. “Кровнородственный “азг” и родственные отношения у армян” («Советская этнография», 1952, N 1), 4. «Հայկական կոլտնտեսային տունն ազգագրական տեսակետից» («Տեղեկագիր», հաս. գիտ., 1955, թ. 4), 5. «Կոլտնտեսային ընտանեկան հարաբերությունները» («Տեղեկագիր», հաս. գիտ., 1956, թ. 7), 6. «Հարսանեկան ծեսերի ու սովորույթների նկարագիր, գրանցված ԺԴ դարում» («Բանբեր Մատենադարանի», 1956, թ. 3), 7. Քաղաքական եւ սոցիալական անցքերի արձագանքները հայկական մի քանի խաղերում («Տեղեկագիր», հաս. գիտ., 1958, թ. 2), 8. «Շարացան սիստեմը Վանա լճի ավազանում» («Պատմա-բանասիրական հանդես», 1964, թ. 1), 9. «Հայկական բրիչները եւ վարող գործիքները ԺԹ դարում» («Նյութեր Հայաստանի գյուղատնտեսության եւ գյուղացիության», 1, Եր., 1964), 10. «Հայկական հողուրագների պատմությունից» («Տեղեկագիր», հաս. գիտ., 1965, թ. 2), 11. «Հնձի գործիքները Հայաստանում» («Պատմա-բանասիրական հանդես», 1968, թ. 1), 12. «Պոնտոսի հայոց վարող տեխնիկան ԺԹ դարում» («Պատմա-բանասիրական հանդես», 1971, թ. 1), 13. «Սովետահայ ազգագրության հիսնամյակը» («Հայագիտությունը 50 տարում» Եր., 1971), 14. «Տեղափոխման մոռացված ձեւեր» («Լրաբեր», հաս. գիտ., 1972, թ. 10), 15. «Ընտրության եւ ամուսնության ձեւերը «Սասունցի Դավիթ» էպոսում» («Բանբեր Երեւանի համալսարանի», 1971, թ. 1) , 16. «Վանատուր եւ Ամանոր ծպտյալ պաշտամունքների հարցի շուրջը» («Լրաբեր, հաս. գիտ., 1976, թ. 12), 17. «Պատառիկներ Վանատուր եւ Ամանոր աստվածությունների ծպտյալ պաշտամունքներից» («Բանբեր Երեւանի համալսարանի», 1977, թ. 2), 18. «Ակնարկ հայկական փորագրության (արվեստի) մասին» («Հ.Ազատյան, «Փայտի գեղարվեստական փորագրություն» գրքի ներածությունը, Եր., 1961») եւ այլն:

Վ. Բդոյանի հետազոտությունների մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում հատկապես հայկական երկրագործական մշակույթի եւ նրա տեխնիկայի ընդարձակ պատմությունը, որին նա անդրադարձել է «Երկրագործական մշակույթը Հայաստանում» մենագրությունում եւ մի շարք հոդվածներում:

Վերջին մենագրությունը եզակի երեւույթ է հայ ազգագրության պատմության մեջ: Հեղինակն այս թեման մշակել է համահայաստանյան մասշտաբով, ազգագրական, հնագիտական, պատմագրական եւ լեզվագիտական նյութերի համադրումով՝ ընդգծելով նախնադարից մինչեւ մեր օրերն ընկած ժամանակաշրջանները: Դրա մեջ մտնում է երկրագործական նախահիմքը ներկայացնող բուսահավաքչությունն իր տեխնիկայով, ապա ձեռքի ճնշմամբ, հարվածային եւ ոտքի ճնշմամբ գործող բրիչային տեխնիկայի տարատեսակներն

իրենց հատուկ աշխատանքներով: Բդոյանը գրել է նաև բուսահավաքչության ու այգեգործության համառոտ պատմությունը:

Մենագրությունն ընդգրկում է պատմական Հայաստանի երկրագործական երկու խոշոր բնագավառների՝ բրիչային և արորագութանային երկրագործության ամբողջ նյութը, գիտական դասակարգումն ու հետազոտությունը: Ներկայացված են վարող տեխնիկայի ազգագրական շրջանների առանձնահատկությունները, ըստ որում՝ յոթ ազգագրական շրջանի արորներն ունեն բոլորովին տարբեր կառուցվածք, թեև ըստ գործառույթի նույնն են: Բացի Աղձնիքից և Ծոփքից, մնացած բոլոր ազգագրական շրջաններում (Բարձր Հայք, Վասպուրական, Այրարատ, Սյունիք, Համշեն) գոյություն ունեին ազգային մեծ ու փոքր գութաններ, որոնց ԺԹ դարի վերջերին փոխարինեցին գործարանային գութանները: Հեղինակը հանգամանորեն կանգ է առել այդ բոլորի ծագումնաբանական հարցերի վրա՝ ցույց տալով պատմաաշխարհագրական և բնակլիմայական գործոնների դերը: Արորագութանային տեխնիկայի անմիջական մաս էր կազմում Վանա լճի ավազանում և Կոգովիտում մինչև 1915 թ. հարատևող շարացան երկրագործական համակարգը, որին հեղինակը հակված է վերագրել ուրարտական ծագում: Բացի տեխնիկայի նկարագրությունից, հեղինակը կանգ է առել աշխատանքի նախնական կոռպերատիվ ձևերի մնացուկների ուսումնասիրության վրա, որոնք տարբեր պատմաազգագրական շրջաններում հայտնի էին ***հարակաշ, համկալություն, կիսարարություն, համփա, աղսընկերություն, խոչկամու, փոռնակ*** և այլ տարբերակներով: Հարակաշ-համկալության կոռպերատիվ ձևերի մեջ նա հանգամանորեն ցույց է տվել ընկերակցողների իրավունքներն ու պարտականությունները, փոխադարձ կապերն ու իրավահարաբերությունները, ինչպես նաև գութանավարության համակարգն իր ներքին ավանդական և սովորութային կարգ ու կանոններով:

Վարող, փխրեցնող ու հարթող արտադրամիջոցների հետ մանրամասնորեն ուսումնասիրված են լծասարքերը, բերքահավաքի գործիքները, կալսելու միջոցները, երկրագործության բնագավառի աշխատանքները և աշխատանքը կազմակերպելու համայնքային ձևերը: Հատուկ ուսումնասիրության նյութ է դարձել երկրագործական պաշտամունքը Հայաստանում, որի մեջ հեղինակը դիտարկել է հողագործության ամենանախնական շերտերը: Տքնաջան աշխատանքով հավաքված ու մշակված այդ նյութերն ընդգրկող սույն մենագրությունը ազգագրության և գյուղատնտեսության մասնագետների համար անփոխարինելի, յուրատեսակ շտեմարան է:

Վ. Բդոյանը կարևոր ծառայություն ունի նաև նյութական մշակույթի ուսումնասիրության բնագավառում: Նրա գրչին են պատկանում տպագիր մի շարք աշխատություններ, որոնք նվիրված են հայ ժողովրդական ճարտարապետությանը, ազգային զգեստների ուսումնասիրությանը և կիրառական արվեստին:

«Հայկական աղամանները» վերնագիրը կրող մենագրությունը (1986) նվիրված է ազգագրության մեջ պատմամշակութային տեսակետից չափազանց հետաքրքիր և քիչ ուսումնասիրված խնդիրներից մեկին՝ հայկական կավե կանացիակերպ աղամանների իմաստավորմանը, դրանց էության լուսաբանմանը: Աղի պաշտամունքը սերտորեն կապված է պտղաբերության գաղափարի հետ: Աղը Անահիտ դիցուհուց անբաժանելի է. այդ երկուսը միասնաբար հովանավորում են մորն ու մանկանը: Դա արտահայտվում էր նրանով, որ աղը պահվում էր Անահիտ դիցուհուն պատկերող կանացիակերպ կավե աղամանների մեջ:

Ամենայն հավանականությամբ հին հայերը աղը համարել են Անահիտի պարգեւը, որով եւ պետք է բացատրել նորածին մանկան վրա աղ ցանելու, ինչպես նաեւ մարդկանց եւ տան անմաքրությունն աղով մաքրելու սովորությունները:

Վեր հանելով Հայաստանում հնագույն ժամանակներից աղամանների նշանակությունը՝ հեղինակը դրանք բաժանում է ոճական հինգ խմբի, մանրակրկիտ վերլուծում է դրանք ըստ կերպավորման, բնութագրում հիմնական եւ արտաքին այլ հատկանիշները, բերում դրանց վերաձեւավորված, փոխակերպված օրինակները, բացատրում այդ երեւույթի պատճառները: Աղամանների համակողմանի եւ խոր վերլուծությունը հեղինակն ի վերջո հանգեցնում է այն կարեւոր հետեւությանը, որ դրանք աղերսվում են հեթանոսության շրջանի Անահիտ դիցուհու պաշտամունքի եւ նրա հետ կապված պաշտամունքային երեւույթների հետ: Հիմնական հետեւություններից մեկն այն է, որ քրիստոնեության շրջանում Անահիտի պաշտամունքը շարունակվել է, տարբեր հանգամանքներում հանդես է եկել քողարկված, ծպտված ձեւով: Նա գտնում է, որ քրիստոնեության ընդունման, հայկական ասպվածներին նվիրված մեհյանների ավերման պայմաններում լիովին արմատախիլ չէին կարող լինել հին հավատքի արմատները: Դրանք երկար ժամանակ արտահայտվել են կյանքում եւ կենցաղում, ծպտյալ վերարտադրվել ու վերակերպարանավոխվել են սրբացված իրերի եւ էակների մեջ: Հեղինակը համոզիչ է դարձնում այն միտքը, որ Անահիտի պաշտամունքը արտահայտվել է ոչ միայն զոհաբերվող կենդանիների, բույսերի եւ տարբեր առարկաների մեջ, այլ նաեւ նրա պատկերը խորհրդանշող կանացիակերպ աղամանների մեջ: Վ. Բդոյանը լուսաբանել է Անահիտ դիցուհու հետ աղերսվող մի շարք երեւույթներ, որոնք դիցաբանության մեջ դեռ չեն դիտարկված: Պտղաբերության ասպվածուհի Անահիտի պաշտամունքը միջնադարում եւ ավելի ուշ արտահայտվել է կենդանի եւ անկենդան բնության ու կերպարների մեջ, տարբեր անձնավորումների, նաեւ Մարիամի կերպարի մեջ, որին եւ, հաճախ չգիտակցված, վերագրվել են փաստորեն Անահիտ դիցուհուն խորհրդանշող աղամանների կանացիակերպությունն ու այլ հատկանիշներ:

Մենագրության հինգ գլուխներում եւ կից բերվող նկարների հարուստ ալբոմի բացատրագրերում պարզաբանված է ինչպես խնդրո առարկա հարցը, այնպես էլ դրա հետ անմիջականորեն կապված, գիտաճանաչողական մեծ նշանակություն ունեցող այլ հարցեր: Աշխատությունը, այսպիսով, Վ. Հ. Բդոյանի հերթական ներդրումներից է, ժողովրդագիտության մեջ, որն ազգագրական բարձր արժանիքների հետ մեկտեղ ունի նաեւ գեղարվեստական ու ճանաչողական մեծ արժեք:

Վ. Բդոյանի կարեւոր ծառայություններից է «Հայկական ժողովրդական խաղերի» (1963 թ.) եռահատոր ժողովածուի կազմումը եւ ուսումնասիրումը: Ժողովածուն ներկայացնում է հայ ժողովրդի ֆիզիկական կուլտուրայի ժառանգության ամբողջական պատկերը՝ սկսած Ե դարից մինչեւ Ի դարի կեսերը: Օգտագործված են գրավոր վկայություններ, արխիվային նյութեր, ժամանակակից բանահավաքների հավաքածուներ եւ այլն: Նա ժողովածուի ատաղձը ենթարկել է մասնագիտական ուսումնասիրության: Հայ ազգագրության մեջ առաջին անգամ նա շոշափել է երիտասարդական միությունների ինստիտուտի հետքերը, նախնադարյան դուալիզմի, ֆրատրիալ պայքարի ձեւերի հետքերը եւ այլն, որոնք առանձնապես արտահայտված են ծիսական խաղերի մեջ: Խաղերում գտել եւ ներկայացրել է հայ ժողովրդի մղած քաղաքական պայքարի ձեւերը ընդդեմ պարսկա-օսմանյան զավթիչների,

ինչպես նաև սոցիալ-դասակարգային պայքարի ձեւերը երկրի ներքին կյանքում: Նա հատուկ ուշադրությամբ է ուսումնասիրել ռազմա-մարզական խաղերը, որոնք մեծ արձագանք են գտել հայ ժողովրդական բանահյուսության մեջ:

Մենագրության առաջին հատորն ընդգրկում է հիմնականում հասարակական երեւույթներ արտացոլող խաղատեսակները՝ ժողովրդական տոներին կատարվող ծիսական-դրամատիկական խաղերը, լարախաղերը. արտադրական ու ընտանեկան կենցաղը ներկայացնող խաղաձեւերը եւ այլն:

Սույն ժողովածուն ընդգրկում է հետեւյալ թեմաները՝ 1. Մանկական խաղերն ու խաղերգերը, որոնցով մեծերն էին փոքրերին զբաղեցնում եւ այն խաղերը, որ սկսում են խաղալ ու զբաղվել մանուկները: 2. Խաղեր, որոնք կատարվում են մինչեւ 5-6 տարեկան երեխաների ձեռքով եւ հիմնականում ներկայացնում են շինարարական աշխատանքի պրոցեսներ: 3. Սպորտի վերաբերյալ այն բոլորը, ինչ որ պահպանվել է հայ պատմագրության ու միջնադարյան անտիպ գրականության մեջ: 4. Ամբողջ շարժական եւ սպորտային խաղատեսակները: 5. Այն խաղերը, որոնք ներկայացնում են խաղի ու պարի միջանկյալ ձեւեր, կամ մեկից մյուսին անցնելու ընթացքը: 6. Դրամատիկական կարգի այն խաղերը, որոնք ներկայացնում են հասարակական կյանքի բավական ճշգրիտ պատկերը: 7.Այն մտավարժական խաղերը, որ կապվում են մասնավորապես մտավոր վարժությունների հետ: 8. Կենդանակռիվները որպես ժողովրդական զվարճանքի միջոցներ եւ ազգային կրկեսային խաղերի սովորույթների վերապրուկներ: 9. Ծիսական խաղեր, որոնք առասպելական կամ դիցաբանական պատրանքի տակ վերարտադրում են աշխարհի կյանքի որեւէ պատկեր՝ աշխատանք, բնության դեմ մղվող պայքար, ընկերային երեւույթներ, ռազմի որոշ վարժություններ, բնության զարթոնքի եւ գարնանային օրերը դիմավորելու կապակցությամբ մարդու նախապատրաստություններն ու վարժությունները եւ այլն: 10. Այն ծիսական խաղ-զվարճանքները, որոնք երեւան էին գալիս հարսանեկան հանդեսների ժամանակ եւ իրենց արարողությամբ անմիջական կապ ունեին սպորտի հետ: 11. Այն սակավաթիվ խաղերը, որոնք դարերի ընթացքում արտացոլել են հայ ժողովրդի քաղաքական պայքարը օտար զավթիչների դեմ:

Հաջորդ գրքերում տեղ են գտել հետեւյալ խաղատեսակները՝ ա) Մարմնամարզական խաղեր (մանկան լոգանք, քայլել սովորեցնելու եւ խաղացնելու ձեւեր. մանկան սկզբնական ինքնուրույն խաղեր՝ պատանեկան պահմտուկային ակնառտիկ, հետապնդիչ, գործիքային, նմանողական, հեռավորության, բարձրության եւ խորության ցատկեր. հեծնոցիկ, ճկունության, հավասարակշռության եւ այլ տեսակի խաղեր ու զվարճություններ), բ) ռազմական եւ մրցակցական խաղեր (նշանառություն եւ լախտախաղեր, «պատերազմ» ներկայացնող խաղատեսակներ՝ բերդախաղեր, «պատերազմներ», թաղակռիվներ, գերեվարումներ, ուժային վարժություններ՝ ծանրություն բարձրացնել, նետել, շալակել, քաշել, սրահարել, շրջոցիկներ, նետոցիկներ, ըմբշամարտեր կենդանիների հետ. զինախաղեր՝ պարսատիկային խաղեր ու կռիվներ, նետաղեղային խաղեր, լող, լեռնային սպորտ, մականախաղեր՝ հետիոտն եւ ձիերով, ձիախաղեր-ձիարշավներ, օդապարանով որսախաղեր եւ այլն), գ) զվարճախաղեր (անակնկալային, աչքակապուկ, գուշակողական, պարի, երաժշտական եւ այլ խաղեր): դ) Սեղանախաղեր (սեղանի գնդակներ՝ մատներով խաղալու, քարկտիկային եւ այլն), ե) մտավարժական խաղեր (հանելուկաձեւ համրախաղեր, գրավախաղեր եւ այլն):

Ժողովածուն ունի խաղերի ձեւերը բացահայտող նկարներ ու սխեմաներ, որոնք կա-

տարված են տվյալ խաղի նկարագրի հիման վրա, ինչպես նաեւ հավելված, որի առաջին բաժնում զետեղված են նշանավոր մենամարտիկների կյանքի եւ գործունեության հակիրճ բնութագրերը, իսկ երկրորդ բաժնում՝ միջնադարյան այն օրենքները, որոնք վերաբերում են խաղացողների իրավահարաբերություններին:

Գիտնականն իր հավաքած բազմաբնույթ ազգագրական ու բանահյուսական նյութերի, ինչպես նաեւ Երեւանի պետական համալսարանի ազգագրության բաժնում կարդացած դասախոսությունների շարքի հիման վրա գրել եւ 1974 թ. հրատարակել է բուհական ձեռնարկ՝ «Հայ ազգագրություն. համառոտ ուրվագիծ» խորագրով: Նման ձեռնարկի հրատարակումը վաղուց դարձել էր անհրաժեշտություն, որովհետեւ գոյություն չուներ հայ ազգագրության որեւէ դասագիրք կամ ձեռնարկ: Ձեռնարկի հրատարակությունը արժանի էր ամենայն խրախուսանքի ու գնահատության, քանզի իր թերություններով, բացթողումներով եւ երբեմն էլ սխալ եզրահանգումներով հանդերձ՝ ավելի քան երեք ու կես տասնամյակ մնաց որպես միակ բուհական ուսումնական ձեռնարկը: Դա անվանի ազգագրագետի երկարամյա գիտական գործունեության արգասիքն է, որտեղ գիտական շրջանառության մեջ է մտցված Հայաստանի տարբեր շրջաններում իր իսկ հավաքած ազգագրական, բանահյուսական, մատենագրական հարուստ նյութը:

Հեղինակը ձգտել է համառոտ քննարկել հայ ազգագրության բոլոր բնագավառները՝ տնտեսական կենցաղը, նյութական մշակույթը, հասարակական կենցաղը, հոգեւոր մշակույթը եւ այլն: Համառոտակի ներկայացված են հայ ազգագրության հակիրճ պատմությունը եւ աղբյուրների ու գրականության տեսությունը: Առանձնակի ուշադրություն է դարձվում Գ. Սրվանձտյանցի եւ Ե. Լալայանի բեղմնավոր գործունեությանը:

Հայ ժողովրդի տնտեսական կենցաղի առնչությամբ բնութագրվում են երկրագործությունը, անասնապահությունը, որսորդությունն ու ձկնորսությունը, տնային արդյունագործությունն ու արհեստները, հաղորդակցության եւ կապի միջոցները: Վ. Բդոյանը, որպես սկզբունք, սկսում է հնագույն ժամանակներից եւ հասնում մինչեւ Ի դարի կեսերը: Դրա համար նա հնարավորության սահմաններում ԺԹ-Ի դդ. ազգագրական նյութերը համապատասխան տեղերում լրացնում է անտիկ շրջանի եւ միջնադարյան տվյալներով, որով ընթերցողի համար նյութական եւ հոգեւոր մշակույթները, տնտեսական զբաղմունքները ներկայանում են իրենց զարգացման տարբեր աստիճաններով: Երկրագործության վերաբերյալ նյութերը քննելիս հեղինակը խոր վերլուծությամբ տարբերակում է երկու խոշոր ճյուղեր՝ բրիչային եւ արորա-գութանային: Նրան հաջողվել է առանձնացնել վարող գործիքների յոթ համալիր եւ ապացուցել, որ մինչեւ Ի դարի սկիզբը վարող գործիքների բացարձակ ընդհանրացում Հայաստանում տեղի չի ունեցել:

Արորա-գութանային տեխնիկայի հետ հեղինակը ներկայացրել է հողամշակման օժանդակ արտադրամիջոցների տեսակները, որոնց հաջորդում են բերքահավաքի, կալսելու եւ ամբարելու գործիքներն ու միջոցները՝ աշխատանքային պրոցեսներով հանդերձ: Երկրագործությունը, իբրեւ զբաղմունք, Վ.Բդոյանը Հայաստանի համար համարում է ամենաբնորոշը, որին զուգակցվել է անասնապահությունը, թեեւ առանձին լեռնային շրջաններ ելնելով աշխարհագրական, բնակլիմայական պայմաններից, առաջնությունը տվել են անասնապահությանը: Փաստական նյութի հիման վրա հեղինակը աշխատել է ուրվագծել անասնապահական ձեւերը նախնական շրջանից մինչեւ մեր օրերը:

Տնտեսական զբաղմունքների մեջ առանձին տեղ են գրավում տնայնագործությունը, արհեստները, հաղորդակցության ու կապի միջոցները եւ այլն:

Վ. Բդոյանը հատուկ ուշադրություն է դարձրել գյուղական եւ քաղաքային աշխատավորական շրջաններում աշխատանքի գոյություն ունեցող խմբային ձեւերին՝ համքարությունների, հարակաշությունների, համկալությունների ու փոխօգնության ձեւերին, իբրեւ համայնքային հարաբերությունների արգասիքներ:

Անդրադառնալով նյութական մշակույթին՝ Վ. Բդոյանը ընդհանուր հետազոտման առարկա է դարձրել հայկական լեռնաշխարհի գյուղական բնակավայրերը, ժողովրդական ճարտարապետությունը, ազգային տարազաձեւերը, կահկարասին, սնունդն ու զենքերի տարատեսակները:

Նյութական մշակույթը ուսումնասիրելիս նա հավատարիմ է մնում հետազոտման իր մեթոդներին, մշակույթի քննարկմանը մոտենում է պատմական տեսանկյունով: Այսպես, փաստական նյութերի հիման վրա հայ ժողովրդական տարազը բաժանում է մի քանի ազգագրական շրջանների, որոնց ձեւերը կապում է հայկական բնաշխարհում հանդես եկած հնագույն ցեղերի պատմության հետ: Նրա համոզմամբ «չկա ժողովուրդ, որը տարազի ուշ շրջանի արվեստով անմիջականորեն կապված չլինի իր նախնիների արվեստի հետ»: Ցույց տալով առանձին ազգագրական շրջանների տարազաձեւերը, որոնք իրար երբեք չեն կրկնում, հեղինակը մերժում է ուսումնասիրողների այն տեսակետը, թե իբր հայկական տարազը փոխառություն է հարեւան իրանական ու թեսալական տարազներից: Նա տեղական անիսառն ձեւվածքներ է համարում ***ատարատյան, սյունիք-արցախյան, Բարձր Հայքի*** եւ ***Վասպուրականի*** տարազները, իսկ ***կիլիկյան*** տարազները դիտում է իբրեւ Արեւմտյան Հայաստանի համար համընդհանուր դարձած, մասնավորապես Բարձր Հայքի եւ Վասպուրականի տարազների համադրություն:

Հին Հայաստանի բնակավայրերն ու կառույցները ներկայացնելիս հեղինակը հիմնական ուշադրության առարկա է դարձրել ԺԹ-Ի դդ. ազգագրական տվյալների հանրագումարը: Նա գտնում է, որ մինչեւ Ի դար հասած կցաթաղերով ու միմյանց կպած տներով գյուղատիպերի ձեւերը մի կողմից՝ տոհմային ավանդների, մյուս կողմից՝ համայնքային ինքնապաշտպանության հետեւանք են եղել տարբեր բռնապետությունների միջավայրերում:

Շենքերի համալիրները Վ. Բդոյանը ներկայացրել է զարգացման ընթացքը, հաշվի առնելով ընկերային խնդիրները: Հենվելով Քսենոփոնի տվյալների եւ մինչեւ Ի դարի սկզբները հարատեւած շինարարական հին ավանդների վրա՝ նա ցույց է տալիս, որ հայկական հնագույն գյուղը լեռնային մասերում հաճախ գետնափոր շենքերից էր լինում: Վառելիքի պակասության պատճառով մարդկանց եւ անասունների ձմեռումը համատեղվում էր միեւնույն շենքերում: Լուսավորությունը երդիկներից էր: Միջին դարերում շենքերի որոշ տեսակներ ունեին փոքրիկ ու բարձրադիր պատուհաններ: Բացի բնակարաններից, տնտեսական եւ անասնապահական շենքերից, նա առանձին ակնարկներով ներկայացրել է արտադրական շենքերը՝ ջրաղացները, ձիթհանները եւ հնձանները:

Գրքում մեծ տեղ է հատկացված հասարակական կենցաղի ուսումնասիրմանը՝ ընտանեկան կենցաղին, ամուսնական սովորություններին, ազգակցական հարաբերություններին, հայկական ծիսական կարգերին եւ հուղարկավորությանն ուղեկցող սովորույթներին: Նա նշում է բանավոր օրենքների՝ սովորութական իրավունքների կարեւորությունը, որոնք սկիզբ

առնելով տոհմա-ցեղային շրջանից՝ կարգավորել են ընտանեկան հարաբերությունները ոչ միայն անգիր, այլեւ գրավոր շրջանում՝ զգալի չափով մուտք գործելով ազգային, կրոնական գրականության մեջ՝ որոշ փոփոխություններ կրելով քրիստոնեության ազդեցությամբ:

Նահապետական գերդաստանը, փոքր ընտանիքները եւ ընտանեկան հարաբերությունները հիմնականում ուսումնասիրված են ԺԹ-Ի դարերի ազգագրական նյութերի հիման վրա: Գերդաստանի ծագումը կապելով մայրական տոհմի անկման եւ հայրիրավական տոհմի առաջացման հետ՝ Բդոյանը ցույց է տվել դրա կենսունակութ-յունն ու վերապրուկները ֆեոդալական կարգերում, որոնք վերջնականապես քայքայվում ու վերանում են ԺԹ դարի վերջերին եւ Ի դարի սկզբներին:

Ամուսնության սովորույթներին եւս հեղինակն անդրադառնում է հին ու նոր շրջանները ներկայացնող հարուստ նյութերի հիման վրա, որոնց մեջ կարեւոր տեղ ունեն հայոց կանոնագրքերի պահպանած նորմերը: Ըստ այդ տվյալների՝ նա հավաս-տում է, թե երկար ու ձիգ դարեր հայկական ամուսնական սովորույթները ֆեոդալական կարգերի պայմաններում ունեցել են նահապետական բնույթ: Նա ժխտում է հայ ազգագրության մեջ տեղ գտած այն կարծիքը, թե իբր Հայաստանում ԺԹ-Ի դարերում շարունակվել են աղջկա համար գլխագին վճարելու, նաեւ առեւանգմամբ ամուսնանալու հնագույն սովորույթները:

Ազգակցական հարաբերությունների ուսումնասիրության բաժնում հեղինակը լայնորեն օգտագործել է ժողովրդական եզրաբանությունը: Ազգակցական խումբը ցույց տվող արյունառու եւ ցեղ եզրույթները նա իրավացիորեն համարում է տեղական, իսկ ազգ, տոհմ, բախում եւ այլ եզրույթները՝ փոխառություն պահլավերենից ու պարսկերենից: Եզրույթների հետքերով գիտականը թափանցել է պատմական անցյալի մեջ եւ կապեր նշմարել ազգա-տոհմի ու տոհմի միջեւ:

Հայ ժողովրդի հոգեւոր մշակույթի տարատեսակներին՝ ժողովրդական բանահյուսությանը, պարերին, խաղերին, բնապաշտությանը, կենդանապաշտությանը, երկրագործական պաշտամունքին եւ հեթանոսական աստվածների դիցարանին նվիրված էջերը նույնպես արժեքավոր են: Բանահյուսությունը, պարերն ու խաղերը իբրեւ ազգագրության հետ կապված քույր գիտությունների հիմքեր, ներկայացված են համառոտ:

Հավատքի բաժնում ուսումնասիրված է երկրային տարրերի ու երեւույթների՝ հողի, քարի, ջրի, կրակի եւ հողմի պաշտամունքը: Լուսատուների պաշտամունքի հետ կապվում են արեւը, լուսինը, աստղերը եւ առանձին աստղահիմբեր (Օրիոն, Կշեռք, Ծիր-Կաթին եւ այլն): Գրքում որոշ տեղ է հատկացված տոտեմիզմին եւ դրա հետագա փոփոխված պաշտամունքներին՝ կապված նախ հեթանոսության, ապա՝ քրիստոնեության հետ: Հաջող են ներկայացված հողի պաշտամունքը, վարուցանքի հմայական գործողությունները, խաղողագործական գործիքների ծագմանն աղերսվող առասպելները, անձրեւաբերության հետ կապված հավատալիքները եւ համապատասխան աստվածությունների պաշտամունքը:

Ըստ սույն ուսումնասիրության հայկական դիցարանն ուներ ինն աստվածություններ՝ Արամազդը, Անահիտը, Նանեն, Վահանգնը, Աստղիկը, Վանատուրը, Միհրը, Տիրը եւ Սպանդարամետը:

Դժվար է, սակայն, ընդունել Բդոյանի այն դրույթը, թե ազգագրության հիմնական աղբյուր են «գրավոր հիշատակարանները»: Դա ճիշտ է միայն պատմական ազգագրության համար, որի ուսումնասիրության օբյեկտ են հին եւ անհետացած ժողովուրդները, իսկ առհա-

սարակ ազգագրության հիմնական եւ կարեւորագույն աղբյուր են ազգագրական դաշտային նյութերը, որոնք հավաքվում են անմիջական դիտումների եւ հարցումների միջոցով: Ճիշտ չէ, թերեւս, հեղինակի այն տեսակետը, ըստ որի ազգագրությունը որպես գիտություն Հայաստանում ձեւավորվել է ԺԹ դ. սկզբներին: Իրողությունն այն է, որ Գ. Սրվանձտյանցի, Գր. Խալաթյանի եւ Ե. Լալայանի գործունեության շնորհիվ միայն ԺԹ դ. 70-90-ական թվականներին հայ ազգագրությունը ձեւավորվեց իբրեւ գիտություն, որ մեծապես կապված էր Գր. Խալաթյանի 1887 թ. Մոսկվայում հրատարակված «Ծրագիր հայ ազգագրության եւ ազգային իրավաբանական սովորությունների» գիտական առաջին հարցարանի, դրա հիման վրա նյութերի գիտական հավաքումն իրագործելու եւ «Ազգագրական հանդեսի» (1895/96-1916) հրատարակության հետ:

Հեղինակի ուշադրությունից վրիպել է երկրագործական համակարգերի բնութագրությունը, որին չափազանց մեծ նշանակություն է տրվում ժամանակակից ազգագրության մեջ: Բացի այդ՝ երկրագործական մշակույթին վերաբերող որոշ դրույթներ համոզիչ չեն թվում: Ցանկալի կլիներ, որ հեղինակը ավելի մեծ տեղ հատկացներ բնակավայրերի էվոլյուցիային, բնակելի կառույցների բազմազանությանը: Հստակ չի նշված, թե, ի վերջո, բնակարանի ինչպիսի տիպ է առավել տարածված եւ բնորոշ եղել հայերին, զարգացման ինչ փուլեր է անցել այն: Ցանկալի կլիներ, ավելի հստակ եւ բնորոշ կողմերով ներկայացվեր հայ ժողովրդական բնակարանի ներույթը, կահույքը, կարասին, դրանց կիրառության ձեւերն ու ժամանակը:

Աշխատությունը կշահեր, եթե արտացոլվեին միեւնույն տոների տարբերակները եւ դրանց պահպանման աստիճանը ազգագրական տարբեր շրջաններում, ինչպես դա կատարվել է վարող գործիքների, տարազի բաժիններում:

Հասարակական կենցաղի բաժնում հեղինակը շրջանցել է այնպիսի մի կարեւորագույն բնագավառ, ինչպիսին է գյուղական համայնքը, որի վերապրուկներն, ընդհուպ մինչեւ խորհրդային շրջանը, գոյատեւում էին: Եւ հայկական գյուղին հենց հնագույն շրջանից բնորոշ են եղել համայնական ավանդույթները:

Հայ ազգագրության պատմության եւ ընկերային հարաբերությունների հարցերին Վ. Բդոյանը անդրադարձել է առանձին հոդվածներով:

Նրա փայփայած բնագավառներից է ազգային դիցաբանության պատմությունը: Հայկական դիցաբանությունն առհասարակ լի է առեղծվածներով եւ դեռեւս համակողմանի չուսումնասիրված բնագավառներից է: ԺԹ դարի գրեթե բոլոր դիցաբանները հայկական դիցարանին վերաբերող հարցերին են անդրադարձել միջին դարերի պատմագրության հաղորդումների սահմաններում: Վ. Բդոյանը դիցաբանական հարցերի քննությանը անդրադարձել է 1940-ական թվականներից՝ ազգագրական ու բանահյուսական նյութերի վրա հենվելով: Դրանով նա հայ ազգագրությանը մի շարք կարեւոր ծառայություններ է մատուցել՝ հայտնաբերել է բազմաթիվ ու բազմապիսի հարուստ նյութեր, որոնք վերաբերում են արդեն հայտնի աստվածություններին՝ Անահիտ դիցուհուն, Նարին, Վանատուրին եւ այլոց: Նա բացահայտել է հայոց դպրության Տիր աստվածության մի անհայտ գործառույթ՝ դաշտամշակության շարացան համակարգի հովանավոր աստված լինելը Վանա լճի ավազանում: Նա բացահայտել է հայոց դպրության Տիր աստվածության մի անհայտ ֆունկցիան՝ դաշտամշակության շարացան համակարգի հովանավոր աստված լինելը Վանա լճի ավազանում: Վ. Բդոյանը հայտնաբերել է մինչ այժմ անհայտ աստվածություններ, ինչպի-

սիք են. ա/ շղթա կտրող արական ասպվածությունը՝ հայոց վարող գործիքների ստեղծողն ու հովանավորը, որն ըստ հեղինակի համապատասխանում է ազգային վեպի Ջենով Հովհանի գործունեությանը, բ/ Ակլատիզը որպես բնության մեռնող եւ հարություն առնող ասպվածություն, որը հաջորդել է Նար դիցուհուն եւ նախորդել է Արա գեղեցիկին, գ/ Ամանորը, որպես Վանատուրի զուգակիցը, եւ նրա կնոջը՝ այգեգործության ու դաշտամշակության հովանավորին:

Նա ճշտել է մի շարք դիցաբանական երեւույթներ, որոնք քրիստոնեության շրջանում հեթանոսական ասպվածության ծպտված վիճակն են ներկայացրել: Այսպես, Վանատուրի եւ Ամանորի ծպտված պատկերներն էին ներկայացնում արական եւ իգական կերպարներով օժտված Լոշ եւ Վասիլ կոչված կուռքերը, արական եւ իգական սեռերով լոշտակ կոչված բուսարմատի դիցաբանական առումները, երկու սեռով պատկերվող Նուրին-պուրապատիկ արձանները, երկու սեռով ներկայացվող էրկթե-էրկթե տղամարդիկ, էրկթե-էրկթե կնանիք եւ փեսրե-փեսրե մարդիկ, փեսրե-փեսրե կնանիք կոչված արձանները, ինչպես նաեւ Գողթն գավառի Խնդում Դոքը կրող պառավն ու Խլվլիկ կոչված աներեւութացող ոգին: Իսկ Անահիտ դիցուհու ծպտյալ պատկեր է համարում մեր բանահյուսության մեջ, այդ թվում «Սասնա ծռեր» էպոսում հայտնի Պառավը եւ հայոց կենցաղում լայնորեն տարածված կանացիակերպ կավե աղաման արձանները: Այդ նվաճումների հիմքը հեղինակի՝ 1960-ական թթ. բացահայտած ծպտումի տեսությունն է՝ կապված ագրարային պաշտամունքի եւ հիշյալ աղամանների էության առեղծվածների հետ:

Վ. Բդոյանը այն մեղվաջան գիտնականներից էր, որը իր վատառողջ կյանքի պայմաններում կարողացել է պտղունց-պտղունց հավաքել ու անդարձ կորստից փրկել այնպիսի արժեքավոր դաշտային ազգագրական նյութ, որն անգնահատելի է հայ ազգագրական գիտության համար:

Հայ ազգագրության անխոնջ մշակը, որը մեծանուն Ե. Լալայանի ավանդների շարունակողն ու զարգացնողն է, ստեղծել է նաեւ տակավին անտիպ մի շարք աշխատություններ, որոնք նվիրված են Արարատյան հովտի, Ջավախքի ազգագրությանն ու հայկական երկրագործական մշակույթի ատլասի մշակմանը:

Առանձին ազգագրական շրջանների նյութերի հավաքումով նա հայրենասիրական մեծ գործ է կատարել՝ փրկելով մեր ժամանակներում արագորեն կորստյան մատնվող մշակութային գանձերը: Անուրանալի է նրա թողած ազգագրական եւ բանահյուսական հսկայական տպագիր ու անտիպ ժառանգությունը, որ վերաբերում է հայոց ավանդական եւ ժամանակակից կենցաղի ու մշակույթի ամենաբազմազան բնագավառներին: Վ. Բդոյանը, հիրավի, եզակի հետազոտող ու գիտության մշակ է: Ինչքան մեծանում է Վ. Բդոյանից մեզ բաժանող ժամանակահատվածը, այնքան ավելի է ընդգծվում նրա արածի արժեքը: Իմ սերնդակիցներին բախտ է վիճակվել աշխատել նրա հետ, լսել նրա օգտակար խորհուրդները, դասեր քաղել նրանից: